

Sıvânü'l-hikme adlı eserine zeyil olarak yazılmıştır. Eser Huneyn b. İshak'tan başlayarak müellifin zamanına kadar astronomi, felsefe, matematik, fizik sahasında yetmişmiş 111 bilginin biyografilerini içine alır. Arapça olan eser, bu XIV. yüzyılda Nâsırüddin b. Urdetülmülk el-Yezdî tarafından *Dürretü'l-aḥbâr ve lem'atü'l-envâr* adıyla Farsça'ya tercüme edilmiş, bu tercüme Arapça metniyle birlikte Muhammed Şefî' 1935'te Lahor'da ve Muhammed Kürd Ali 1946'da *Târîhu hükemâ'i'l-İslâm* adıyla Dimaşk'ta neşretmişlerdir. Ömer Hayyâm hakkında ilk derli toplu bilgi bu eserde verilmiştir. 2. *Târîh-i Beyhak**. 1167'de tamamladığı bu Farsça eserinde Beyhak'ın fethi, coğrafî özellikleri, şehirde hüküm süren hânedanlar, Beyhaklı meşhur aileler, bazı vezir, seyyid, edip, şair, filozof, tabip ve âlimlerle Beyhak'ta meydana gelen önemli hadiseler hakkında bilgi vermektedir. Beyhakî'nin günümüze kadar ulaşmayan bazı kaynaklardan da faydalanmış olması esere ayrı bir değer kazandırmaktadır. Kitap ilk defa A. Behmenyâr tarafından Tahran'da (1317 hş./1938), daha sonra da Seyyid Kelîmullah Hüseyinî tarafından Haydarâbâd'da (1968) yayımlanmıştır. 3. *Meşâribü't-tecârib fi't-târîh* (*Meşâribü't-tecârib ve ğavâribü'l-ğarâ'ib*). Günümüze kadar gelmeyen dört ciltlik bir eser olup Utbî'nin *Târîhu'l-Yemînî* adlı kitabına zeyil olarak yazılmıştır. 410-560 (1019-1165) yıllarına ait olayları ihtiva eden bu Arapça İran tarihi İbnü'l-Esîr, Alâeddin Atâ Melik Cüveynî, Hamdullah Müsteşvî-yi Kazvîni gibi tarihçiler ve Yâkût el-Hamevî tarafından kaynak olarak kullanılmıştır (İbnü'l-Esîr, XI, 380). 4. *Cevâmî'u'l-aḥkâm* (*Cevâmî'u aḥkâmî'n-nücûm*). Astrolojiye dair olan bu üç ciltlik Farsça eser 252 kitaptan derlenmiş olup on bölümden meydana gelmiştir. Müellif halkın ve hükümdarların yıldızlardan elde edilen bilgilere inandıklarını, ancak bunun şeriata aykırı olduğunu açıkça söylemektedir. Henüz yayımlanmamış olan eserin yazma nüshalarından biri Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (bk. Browne, s. 255). 5. *Vişâhu Dümyetî'l-kaşr*. Ebü'l-Kâsim el-Bâharzî'nin bir suarâ tezkiresi olan *Dümyetü'l-kaşr ve üşretü ehli'l-âsır* adlı eserine zeyil olarak yazılmıştır. Beyhakî daha sonra bu esere *Dürretü'l-Vişâh* adıyla ikinci bir zeyil daha kaleme almıştır (Yâkût, *Mu*

cemü'l-üdeba*, XIII, 226). 6. *Ğurretü'l-emşâl ve dürretü'l-aḳvâl* (*Ğurerü'l-emşâl ve dürerü'l-aḳvâl*). Müellif iki cilt olan bu eserde atasözlerini alfabetik olarak sıralamış, her birinin söyleniş sebebini ve mânasını açıklamıştır. Eserlerinin listesini bizzat sayarken yine bu konuda dört ciltlik *Mecâmî'u'l-emşâl ve bedâ'î'u'l-aḳvâl* adlı bir kitap daha yazdığını söylemekte ve bu arada yetmiş üç kitabının adını vermektedir (Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba**, XIII, 225-228). 7. *Ezâhîrür-riyâzî'l-merî'a ve tefsîru elfâzî'l-muḥâvere ve ş-şerî'a*. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Şehid Ali Paşa, nr. 2589).

Beyhakî'nin kaynaklarda adı geçen dinî eserlerinden bazıları da şunlardır: *Es'iletü'l-Ḳur'ân ma'a'l-ecvibe, İ'câzül-Ḳur'ân, el-İfâde fi kelime'ti's-şehâde, el-Muḥtaşar mine'l-ferâ'iz, Uşûlü'l-fıkh, Ḳarâ'inü âyâtü'l-Ḳur'ân, el-İfâde fi işbâtü'l-ḥaşr ve l-i'âde, el-Vecî'a fi münkirî's-şerî'a*.

BİBLİYOGRAFYA :

Yâkut, *Mu'cemü'l-üdeba**, XIII, 219-240; a.m.f., *Mu'cemü'l-büldân*, I, 175; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 181, 380; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 387; Zehebî, *A'fâmü'n-nübela**, XX, 585-587; *Keşfü'z-zunûn*, I, 289, 609, 634, 747, 821; II, 1200, 1361, 1438, 1514, 1686, 1895, 2007, 2011, 2050; Browne, *A Hand-list*, s. 255; Brockelmann, *GAL*, I, 395; *Suppl.*, I, 557-558; *İzâhu'l-meknûn*, I, 3, 36, 53, 65, 66, 74, 83, 92, 97, 107, 123, 125, 154, 180, 192, 232, 250, 300, 326, 363, 406, 462, 466, 548, 566, 599; II, 60, 83, 98, 115, 144, 184, 222, 303, 398, 430, 450, 469, 487, 503, 552, 563, 714; *Hediyyetü'l-ârifîn*, I, 699-700; M. Şemseddin [Günaltay], *İslâmda Tarih ve Müverrihler*, İstanbul 1339-42, s. 121; Storey, *Persian Literature*, I, 353-354, 1105, 1295-1296, 1350; Muhammed Kürd Ali, *Künûzü'l-ecdâd*, Dimaşk 1404/1984, s. 286-292; Barthold, *Türkistan*, s. 42; Muhammed Şafî, "The Author of the oldest biographical notice of Umar Khayyâm and the notice in question", *IC*, VI (1932), s. 587-600; Q. S. Kalîmullah Husainî, "Life and Works of Zahîru'd-Dîn al-Bayhaqî the Author of the Târih-i Bayhaq", a.e., XXVIII/1 (1954), s. 297-318; a.m.f., "Contribution of Zahîru'd-Dîn al-Bayhaqî to Arabic and Persian Literature", a.e., XXXIV/1 (1960), s. 49-55, sy. II, 83-86; Rudolf Sellheim, "Eine unbekannte Sprichwörtersammlung des Abû'l-Ḥasan al-Bayhaqî", *Isl.*, XXXIX (1964), s. 226-232; Mirza Muhammed Han Kazvîni, "Târîh-i Beyhak" (trc. Mürsel Öztürk), *TTK Belleten*, sy. 199 (1987), s. 407-416; M. Fuad Köprülü, "Beyhakî", *İA*, II, 584-586; D. M. Dunlop, "al-Bayhaqî", *EI*² (İng.), I, 1131-1132; a.m.f., "el-Beyhakî", *İDMİ*, V, 318-320; H. Halm, "Bayhaqî, Zahîr al-Dîn", *EI*, III, 895-896.

BEYHAKİ, Muhammed b. Hüseyin

(محمد بن حسين البهقي)

Ebü'l-Fazl Muhammed

b. Hüseyin el-Beyhakî

(ö. 470/1077)

Târîh-i Beyhakî adlı eseriyle tanınan Gazneliler devri tarihçisi ve devlet adamı.

Horasan'da bugün Sebzevâr denilen Beyhak bölgesinin Hârisâbâd köyünde doğdu. 402'de (1011-12) on altı, Zilhicce 450'de (Şubat 1059) altmış beş yaşında olduğunu söylediğine göre 385 (995) veya 386 (996) yılında doğmuş olmalıdır. Babası ve ailesi hakkında bilgi yoktur. İlk öğrenimini doğduğu köyde tamamladıktan sonra Nişâbur'a gitti. Burada çok iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılan Beyhakî daha sonra gittiği Gazne sarayında Dîvânü'r-resâil'e kâtip olarak alındı (1021) ve divan başkanı Ebû Nasr-ı Mişkân'ın yardımcılığına getirildi. Bu sırada yirmi altı-yirmi yedi yaşında bulunuyordu. Her bakımdan takdir ettiği ve kendisini taklide çalıştığı Ebû Nasr-ı Mişkân'ın hizmetinde on dokuz yıl çalıştı. Komşu devletlere yazılan birçok resmî mektup onun kaleminden çıkmıştır. 1034'te Sultan Mesud'un Gürġân ve Mâzenderan seferine katıldı. Ebû Nasr-ı Mişkân'ın ölümü üzerine yerine Beyhakî'den daha yaşlı ve tecrübeli olan Ebû Sehl-i Zevzenî getirildi (1039). Hıyuz ve liyakatsiz bir idareci olan Zevzenî ile anlaşamayan Beyhakî görevinden ayrılmak istediye de Sultan Mesud kabul etmedi. Kısa bir zaman sonra Sultan Mesud'la birlikte Dandanakan Savaşı'na (23 Mayıs 1040) katıldı ve Gazneli ordusunun yenilgisi ile biten bu savaşta bir ara Merv civarında esir düşmekten güçlükle kurtulabildi. Bu savaştan sonra Sultan Mesud tarafından müşrifliğe tayin edildiği ve savaşta ihanet edenleri sorgulamakla görevlendirildiği rivayet edilirse de, bunu ihtiyatla karıştılamak gerekir. Zira tarihinde Sultan Mesud'un kendisini böyle bir göreve tayin ettiğine dair herhangi bir kayıt yoktur. Sultan Mesud'un ölümünden (1041) sonra Ebû Sehl-i Zevzenî ile daha kaç yıl çalıştığı ve Abdürreşid'e (1049-1052) gelinceye kadarki Gazneli sultanlarının ona nasıl davrandıkları bilinmemektedir. Abdürreşid'in tahta çıkışından hemen sonra Dîvânü'r-resâil başkanlığına tayin

edildi. Ancak çok geçmeden saray entrikalarına adı karıştırdığından muhaliflerinin de kışkırtmasıyla tutuklandı, bütün servetine el kondu ve hapsedildi. Bir müddet sonra Tuğrul Berâr adlı bir köle isyan ederek Sultan Abdürreşîd'i öldürdü (1053). Kısa bir süre sonra Tuğrul'un da öldürülmesiyle Gazneli tahtına Ferruhzâd (1053-1059) geçti. Böylece Beyhakî de kurtulmuş oldu. Beyhakî eserinde Ferruhzâd devrinde görev alıp almadığına dair bilgi vermemekle birlikte Ebû'l-Hasan el-Beyhakî onun Ferruhzâd'a kâtiplik yaptığını ve ölümünden sonra saraydan ayrılarak zamanını eser yazmakla geçirdiğini söyler (*Târîh* [Hüseyinî], s. 303). *Ahbârü'd-devleti's-Selçûkiyye*'de (s. 19-20) ise Ferruhzâd devrinde Tirmiz Kalesi'nde kûtvâl* olduğu ve Gazneliler'le Selçuklular arasındaki anlaşmazlıklara son vermek üzere hazırlanan antlaşma metnini de onun kaleme aldığı kaydedilmektedir.

Eserleri. 1. *Târîh-i Beyhakî**. Beyhakî'ye büyük şöhret sağlayan ve otuz cilt olduğu rivayet edilen bu büyük eserden günümüze sadece 421-432 (1030-1041) yılları arasındaki olayları anlatan bölüm kalmıştır. Sultan Mahmud'un ölümünden başlayıp Sultan Mesud'un Dandanakan yenilgisinden sonra Hindistan'a iltica ettiği yıla kadar gelen bu bölüm birkaç defa basılmıştır (Calcutta 1862; Tahran 1305/1887-1888, 1319 hş./1940, 1319-1332 hş./1940-1953, 1324 hş./1945; Meşhed 1350 hş./1971, 1355 hş./1976; Tahran 1358 hş./1980). Altı ve yedinci ciltlerden ibaret olan bu bölümün dışındayla ayrıca beşinci ve onuncu cildin bazı parçaları da zamanımıza kadar gelmiştir. İbn Funduk eserin çeşitli ciltlerine değişik kütüphanelerde rastladığını fakat takım halinde hiçbir yerde görmediğini ifade etmektedir. **2. *Zinetü'l-kütâb***. İnşâ sanatına dair bir eser olup günümüze kadar gelmemiştir. *Târîh-i Beyhakî* müellifi İbn Funduk'un (Ebû'l-Hasan-ı Beyhakî) ifadesine göre bu eserin devrinde bir benzeri yoktu. **3. *Maḳâmât-ı Maḳmûdî***. Bugün mevcut olmayan bu eseri müellif tarihinde zikreder. *Maḳâmât-ı Ebû Naşr-ı Mişkân* olarak da bilinen eserde Beyhakî, Dîvânü'r-resâil'de görevli iken üstadı Ebû Naşr-ı Mişkân'dan Gazneliler ve Sultan Mahmud hakkında duyduklarını anlatır. Bu eserden daha sonra yaşayan tarihçilerden özellikle Avfî *Cevâmi'u'l-hikâyat*'ında ve Seyfeddin b. Nizâm Akilî *Âşârü'l-vüzerâ'* adlı eserinde faydalanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (nşr. Ali Ekber Feyyâz), Meşhed 1350 hş., s. 11; Beyhakî, *Târîh* (Behmenyâr), s. 11, 175-178; a.mlf., *Târîh* (Hüseyinî), s. 303-307; a.mlf., *Tetimme*, I, 179-183; Avfî, *Cevâmi'u'l-hikâ-yât ve levâmi'u'r-rivâyât* (nşr. Emîr Bânu Musaffâ — Muzâhir Musaffâ), III/2, s. 548; *Ahbârü'd-devleti's-Selçûkiyye* (Lugal), s. 19-20; Rieu, *Catalogue*, I, 158 vd.; Bahâr, *Sebki'sinâsî*, Tahran 1337 hş., II, 62-95, 114; Storey, *Persian Literature*, I, 252-254; Saïd-i Neîfî, *Âşâr-ı Gumşûde-i Ebû'l-Fazl-ı Beyhakî*, Tahran 1315 hş.; a.mlf., *Der Pirâmün-i Târîh-i Beyhakî*, Tahran 1342 hş.; Safâ, *Edebiyyât*, II, 890-892; Rypka, *HLL*, s. 442; Muḳtaba Minovî, "The Persian Historian Bayhakî", *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis — P. M. Holt), London 1964, s. 138-140; M. Ali İslâmî Noduşen, *Câm-ı Cihânbîn*, Tahran 1355 hş., s. 249-255; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids, Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994-1040*, Edinburgh 1963, s. 63-65, 129-130; a.mlf., "Early Sources for the History of the First Ghaznavid Sultans", *IQ*, VII (1963), s.10-14; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-müverrihûn*, Beyrut 1980, II, 386-388; Rîzâzâde Şafak, "Ebû'l-Fazl Beyhakî ve Târîh-i Beyhakî", *Armağân*, XI/12-13, Tahran 1317 hş.; Hasan Baranî, "Abul Fazl Baihaqî", *Indo-Iranica*, V/1, Calcutta 1951, s. 5-11; W. Barthold, "Beyhakî", *IA*, II, 582-584; S. Naficy, "Bayhakî", *Et' (Fr.)*, I, 1164-1165; a.mlf., "Beyhakî Ebû'l-Fazl", *UDMİ*, V, 314-317; G.-H. Yüsofi, "Bayhaqî Abu'l-Fazl", *EI*, III, 889-894.

TAHSİN YAZICI

BEYHAKÎ SEYYİDLERİ

Keşmir'in müslümanlar tarafından
fethinden sonra
XV-XVI. yüzyıllarda
siyasî hayatta etkili olan
bir sülâle.

Aslen Horasan'ın Beyhakî bölgesindeki Sebzevâr şehrinde olan Beyhakî Seyyidleri, Timur'un bölgeyi istilâsı sırasında önce Delhi'ye, oradan da Keşmir'e göç etmişlerdir (1389-1413). Hz. Peygamber'in soyundan geldikleri kabul edilir. Seyyid Mahmud önderliğindeki Beyhakî Seyyidleri Keşmir'e geldiği sırada bölge, Keşmir sultanlarının Şah Mirza Svâtî koluna mensup Sultan İskender'in (1389-1413) hâkimiyeti altında idi. Seyyidler kısa sürede İskender Şah ile iyi ilişkiler kurdular. Bu arada Sultan'ın torunu Zeynelâbidin (1420-1470), Seyyid Mahmud'un kardeşi Seyyid Muhammed'in kızı Tac Hatun (Beyhakî Begüm) ile evlendi. Bir süre sonra Seyyid Mahmud'un torunu Seyyid Hasan da Sultan Zeynelâbidin'in kızı ile evlendi. Böylece hânedanla yakın akrabalık bağları kuran Beyhakî Seyyidleri idarede etkili olmaya başladılar.

Hasan Şah (1472-1484) zamanında Seyyid Hasan başvezirliğe tayin edildi. Ha-

san Şah ölünce yerine geçen oğlu Muhammed Şah yedi yaşında bir çocuk olduğu için Seyyid Hasan idarenin sorumluluğunu üstlendi. Fakat onun katı tutumu ve özellikle Hindü âdetlerine karşı mücadelesi yerli halkın tepkisine sebep oldu. Bu sırada siyasî ve ekonomik durumları bozulan eşrafın da etkisiyle ayaklanan Keşmirli Seyyid Hasan'ı Srinagar'da öldürdüler. Oğulları Seyyid Hâşim ve Seyyid Muhammed duruma hâkim olmaya çalıştırlarsa da başarılı olmadılar ve Keşmir'den kaçmak zorunda kaldılar (1484). Bundan iki yıl sonra Mîr Şah hânedanından Muhammed ve Feth şahlar arasında baş gösteren taht kavgası sırasında Beyhakî Seyyidleri tekrar Keşmir'e döndüler ve Muhammed Şah'ın tahta geçmesinde etkili oldular. Bunun üzerine Seyyid Muhammed vezirliğe getirildi (1493) ve 1505'te öldürülünceye kadar bu görevde kaldı.

Beyhakî Seyyidleri, Mîrşahlar'dan sonra Keşmir'de hüküm süren Keşmir Sultanları'nın bir kolu olan Gazi Han Çak hânedanı devrinde de önemli görevlere getirildiler. Ali Şah Çak (1570-1578), Seyyid Muhammed'in torunlarından Seyyid Mübârek'i kendisinin danışmanlığına ve vezirliğe tayin etti. Seyyid Mübârek Ali Şah ölünce tahta el koydu ve kendisini sultan ilân etti (1578). Fakat durumdan rahatsız olan diğer ileri gelenler ayaklanarak onu tahttan indirdiler. Buna rağmen Seyyid Mübârek bu sırada Keşmir'e hâkim olmaya çalışan Bâbürlü ordusu-na karşı Çak hânedanı ile birlikte mücadele etmeye devam etti. Ancak Bâbürlüler Keşmir'i topraklarına katınca (1586) Seyyid Mübârek teslim oldu. Karşı koymaya devam eden oğlu Seyyid Ebû'l-Meâlî de esir alınca Beyhakî Seyyidleri'nin Keşmir'in siyasî tarihinde yaklaşık 150 yıldan beri süren etkileri sona erdi.

Beyhakî Seyyidleri'nin Keşmir'de bu kadar kısa sürede temayüz edip hem sarayın hem de halkın gözünde değer kazanmalarında en büyük etkenlerden biri, şüphesiz peygamber soyundan gelmiş olmalarıdır. Bununla birlikte kabiliyet ve maharetleri de bu hususta önemli rol oynamıştır. Öte yandan Beyhakî Seyyidleri aslen Sebzevâr'ın Şif bölgesinden oldukları için büyük bir ihtimalle İsmâilî veya İmâmî idiler. Sülâleden Delhi'de kalanlar Şif inancında devam etmişlerdir. Keşmir'de ise idarî mevkilerde bulunmuş bazı seyidlerin özellikle Sünnî fikhini uygulamaktaki kararlılıklarına bakılırsa bunların bir kısmının Sünnî ol-